

Otoriterliğin ideolojisi olarak faşizm ve coğrafya

Fascism and geography as ideology of authoritarianism

Nurettin ÖZGEN¹ , Saitcan GÜNGÖRDÜ²

¹⁻²Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü

ORCID: N.Ö. 0000-0001-9191-1579; S.G. 0000-0002-9170-8920

ÖZ

İdeoloji kavramı, günlük yaşamda sıklıkla kullanılan ifadelerdendir. Genellikle politik bir söylem üzerinden anlamlar taşımaktadır. Fransızca bir kelime olan ideoloji Grekçe *eidos* ve *logos* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşur ve “*fikir bilimi*”, “*düşünce bilimi*” olarak tanımlanmaktadır. İdeolojinin önemli kuramcılarında olan Louis Althusser, ideolojinin tarihinin olmadığını belirtse de kavramın tanımlayıcısı olarak Pierre Jean Georges Cabanis (1757-1808), Destutt de Tracy (1754-1836) gibi filozoflara işaret eder. Ancak 18.yüzyıl sonu ve 19. yüzyılda meydana gelen önemli siyasal gelişmelerle birlikte, kavramın tanımı büyük ölçüde siyasallaşmış ve belirli bir dünya görüşünün baskılayıcı pratiği olarak öne çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında İtalya ve Almanya gibi birçok ülkede yaygınlık göstermiştir. Güçlenen faşist yönetimler, ideolojilerini gerçekleştirmek adına toplumun temel yapı taşlarını özenle modife ederek ya da yeniden inşa ederek eğitimden, kültür ve sanat etkinliklerine kadar birçok alanda ideolojik üretimi hayata geçirmiş ve dayatmışlardır. Mussolini’nin kurdukları “*Popüler Kültür Bakanlığı*” veya Nazi Almanya’sında Hitler’in “*Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı*” gibi kurumlar faşizm propagandasının önemli temsil alanları, aynı zamanda mekân bilim olarak coğrafi mekânın inşası anlamına geliyordu. Mekâna ilişkin bu siyasal, ekonomik ve sosyokültürel üretimler, toplumsal mekânda çeşitli dönüşümlere ve aynı zamanda coğrafya disiplini açısından da farklı tematik bağlamaların doğmasına alan açmış ve coğrafi mekânın yeniden okunmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, otoriter faşist sistemlere ilişkin mekânsal analizlerin yapılması, hem coğrafya disiplini, hem de toplumların geleceği açısından önemli farkındalıklar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otoriterlik, İdeoloji, Faşizm, Propaganda, Coğrafya ve Bilim.

ABSTRACT

The concept of ideology is one of the most common expressions in daily life. It usually has meanings through a political discourse. Ideology, which is a French word, is formed by the combination of Greek *eidos* and *logos* and is defined as “science of thought” and “science of thought.. Louis Althusser, an important theoretician of ideology, states that although there is no history of ideology, he refers to philosophers such as Pierre Jean Georges Cabanis (1757-1808) and Destutt de Tracy (1754-1836). However, with the significant political developments that took place in the late 18th and 19th centuries, the definition of the concept was largely politicized and came to the fore as the suppression practice of a particular worldview. Especially in the first half of the 20th century, it was widespread in many countries such as Italy and Germany. Strengthening fascist administrations have implemented and imposed ideological production in many fields from education to culture and art activities by diligently laying or reconstructing the basic building blocks of society in order to realize their ideologies. Institutions such as the Ministry of Popular Culture founded by Mussolini or Hitler’s Ministry of Public Enlightenment and Propaganda in Nazi Germany meant to be important representations of fascism propaganda as well as the construction of geographical space as spatial science. These political, economic and sociocultural productions within the space have led to various transformations in the social space and the emergence of different thematic contexts in terms of the discipline of geography and necessitated the re-reading of the geographical space.

Keywords: Authoritativeness, Ideology, Fascism, Propaganda, Geography and Science.

Başvuru/Submit: 15.03.2019 **Kabul/Accept:** 10.05.2019

Sorumlu yazar/Corresponding author: Doç. Dr. Nurettin Özgen / nozgen@gmail.com

Atf/Citation: Ozgen, N., Gungordu, S.(2019). Otoriterliğin ideolojisi olarak faşizm ve coğrafya. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 923-932) içinde. İstanbul, Türkiye: Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/PB/PS12.2019.002.086>

1. GİRİŞ

Bu çalışmada otoriteryen (otoriteryen ve özellikle totaliter) bir siyasal yapının pratiği olarak faşizmin beslendiği ideolojik üretimlerin coğrafyadaki tematik bağlam ve örüntüleri analiz edilmektedir. Bu veçhe üzerinden, otoriteryen yapının inşa ettiği ve coğrafya disiplininin aygıtsallaştırılarak, faşizmin bir aparatı olarak nasıl işlevsel kılındığı analiz edilmektedir. Bir mekân bilim olarak coğrafya, insan faaliyetlerinin mekânsal özelliklerini yer- zaman, neden- sonuç ve dağılışı gibi farklı boyutsal bağlamlar üzerinden analiz etmekte ve tematik çözümler yapmaktadır. Bu çözümlerlerde, mekân kavramına ilişkin bilişsel, duyuşsal ve kinetiksel yapıya dair ara form ve bağlamlar aracılığıyla, faşizm ve coğrafya ilişkisi analiz edilmektedir. Çalışmanın odağı olarak da 20. yy. Almanya ve İtalya pratikleri üzerinden gerekli açıklamalar yapılmakta ve konuya ilişkin temel yapısal kavramlar olarak da; otoriterlik, ideoloji ve faşizm eksenli mekânsal üretimler ve bağıntısal özellikleri analiz edilmektedir.

Otorite kavramı, güç ve yaptırma ilişkin birçok pratiği hayata geçirme kabiliyetine sahip olmayı ifade eder. Fransızcadan Türkçe'ye geçen otorite (*autorité*) kelimesi; 'yaptırma', 'yasak etme', 'emretme', 'itaat ettirme hakkı veya gücü', 'yetke', 'sulta', 'velayet' gibi tanımlamalarla açıklanmaktadır (TDK, 2019). Otorite kavramı hem bireysel yetkinlik, yeterli bilgi, beceri ve donanımına sahip olmayı hem de siyasal sistemlerde tümel etkiye sahip bir *güç ve etkiye* sahip olan, her türlü karar ve uygulamalarda söz sahibi olmayı ifade etmektedir. Türkiye'de coğrafya bilimine büyük emekleri olmuş Nazmiye Özgüç beşeri coğrafya alanında bir otoritedir ya da Ortadoğu'nun en etkin otokratik ülkelerinden biri olan Sudi Arabistan'da tek otorite kraldır örnekleri gibi. Otoriter(yen) siyasal sistemlerde, sıkı hiyerarşik uygulamalar mevcuttur ve tek yetki otoriter olarak görülen kişidedir. Bu tür uygulamaların pratik edildiği ülkelerde, seçimlerin yapılamadığı, muhalefetin yok edildiği veya fiili olarak tek adayın bulunduğu, medyanın kontrol altında tutulduğu *rejimler/otoriter sistemler* olarak nitelendirilmektedir (Seyaz, 2018, s.192). Bu tür rejimlerde, otoriter liderler hem vatandaşların başkaldırılarına karşı hem de elitlerin başkaldırılarına karşı mücadele vermek zorundadırlar; ilki vatandaşların başkaldırılarına karşı diğeri ise elitlerin başkaldırılarına karşı verilecek mücadeledir (Gelman, 2015, s.7). Otoritelerin verdiği bu mücadelelerde [aşlında sürdürdükleri yaptırımlarda] belirgin bir ideoloji, diğeri bir ifadeyle baskılama pratiği yer almaktadır. Bunun sebebi ise, otoriterliğin beslendiği ideolojinin temelinde belirli bir paradigmatik yaklaşımdan ziyade, belirli bir düşünce ve eylem odaklı bir yaşamsal pratiğin yer almasıdır.

İdeoloji, genel olarak, siyasi ya da toplumsal bir öğreti meydana getiren, siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemidir. Bir topluma, bir döneme ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançlar bütününe; bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler sistemine verilen isimdir (Cevzici, 1997, s.359). İdeoloji, sosyal bir grubun kendine has yanını ortaya koyduğu, başkalarından ayrıldığı, hatta başkalarıyla ters düştüğü ortak düşüncelerin bir bütünüdür (Lapierre, 1981, s.8). Marx, ideoloji kavramını, üst sınıfın alt sınıfın beynini yıkayarak yanlış bir bilinçlenme yarattığını irdelemek için kullanmıştır (Gutek, 2001, s.254). O halde, otoriter bir ideolojinin ürettiği tüm yaşamsal pratiklerin coğrafyadaki karşılığı ne olabilir? Yukarıda tanımlandığı şekliyle ideoloji, mekân bilim olarak coğrafyanın inşa edilmesinde ne tür bir etkiye sahip olur? İnsanların veya toplumların yaşamsal pratiklerine dair, oy kullanma ve modayı takip etmek, istediği filmi izleyebilmek, ödediği verginin akıbetini sormak, özgürce seyahat etmek ya da belirtilen/ dayatılan çeşitli koşullara muhalefet etmek/ edebilmek ve yanlış bilinçlenmeye itiraz etmek gibi örneklerle liste uzatılabilir.

İdeoloji, topluma ilişkin yaşamsal pratikleri çeşitli norm ve bağıntılarla düzenleyen, toplumsal yaşama ilişkin çeşitli mekanizmaların iç ve dış planlamalarını içeren bir yapıyı temsil eder. Bu planlamalar toplumun en küçük boyutu olan aileden başlar ve küresel ölçekli uluslararası bağıntılara kadar devam eder. Bireyin aile içerisindeki konumunu belirleyen ya da uluslararası düzeyde, iki devlet arasındaki ilişkilerin kapsam ve derinliğini belirleyen de iki toplumun sahip oldukları ideolojilerdir. Örnekte verildiği gibi, ister bireyin aile içi rolleri (*zorba veya demokrat bir aile ortamı*) olsun, ister çok daha büyük ölçekte ve uluslararası düzeyde yürütülen iki ülke arasındaki ilişkiler (*politik, sosyal, ekonomik, kültürel ve turizm ilişkileri vs.*) örneği olsun, ilişkiselliğin arka planını besleyen bir ideoloji vardır. *Marxist, muhafazakâr, milliyetçi, liberal, modern veya postmodern vs.* ilkelere sahip bir ideoloji üzerinden yürütülen ilişkilere dayalı görev ve sorumlulukların çıktıkları da görece farklı sonuçlara alan açacaktır. Farklı bağlam ve üretim ve ilişki pratikleri gibi. Tüm bu ideolojilere ilişkin farklı yaşamsal sistemlerin üretimi olarak bir mekânsal form vücut bulmakta ve toplumun da yeniden üretilmesinde etkin bir rol oynamaktadır. İşte otoriteryen gücün ideolojik pratiği olarak hem faşizmin ilmek ilmek dokunduğu toplumun yaşamsal pratiklerinde, hem de toplumun etkilendiği bir mekânsal form ve bağlamlar, iktidarın ideolojik üretiminin bir çıktısı olabilmektedir. Daha sarıh bir ifadeyle, iktidarın herhangi bir ideoloji bağlamında dizayn ettiği toplum aynı zamanda, inşa edilen ve üretilen mekânsal üretimlerle de toplumsal form dizayn edilebilmektedir. Tüm bu süreçlere dair tanımlamalarla Lefebvre (2014), mekân kavramını *temsili mekânlar, mekân temsilleri ve mekânsal pratik* olmak üzere üç bağlam üzerinden tanımlamaktadır:

Temsili mekân/tasarlanmış mekân teknokratların mekânı olarak öne çıkar, dolayısıyla sadece hesaplar içermez aynı zamanda kendine özgü bir teknik dil (jargon) içerir, oysa temsil mekânı yaşananların ve kullananların sembollerini, imgelerini ve argo dilini içerir, o yüzden “niteleyicidir, akışkandır, dinamikleşmiştir- çeşitli nitelemeler edinebilir” (Lefebvre, 2014, s.71). Temsil mekânı aynı zamanda egemen söylem tarafından marjinalleştirilmeye çalışılır, dolayısıyla “hegemonyacı söylemlerin kenarlarında, kurumların boşluklarında ve iktidar-bilgi aygıtının açık ve çatlaklarında” (Soja, 1999, s.272-73) yer alırlar. İstanbul taksim meydanı, konunun daha sarıh bir şekilde anlaşılması açısından örnek verilebilir. Son yarım yüzyılda iktidarların sendikal faaliyet ve mitingler için çoğunlukla yasakladığı bu meydan aslında temsili bir mekân olarak, hafızalara yerleşmiş bir imge ve bir sembol olarak örnek verilebilir.

Mekân temsilleri, etkin bilgi ve ideoloji aracılığıyla bu bilgi ve ideolojiyi mekânsal dokularında yansıtırlar, dolayısıyla “mekân üretiminde mekân temsillerinin önemli bir kapsamı ve özgül bir etkisi olur” (Lefebvre, 2014, s.71). Bu kapsamı ve rolü nedeniyle mekân temsilleri, kurulu düzenin (siyasi iktidarın), hâkim ideolojinin (veya söylemin) ve hâkim ekonomik düzenin mantığına göre düzenlenmiş, örgütlenmiş ve üretilmiş mekândır ve “ideoloji tarihinin parçasıdır” (Lefebvre, 2014, s.139). Tıpkı coğrafya ders müfredatında yer aldığı gibi, kültür ve turizm gibi temel konularda, kültürel bir nosyonu içermeyen ibadet merkezlerinin (havra, kilise, cami gibi) hem yapısal unsurlarının hem de bu merkezlerde gerçekleştirilen ibadet pratiklerinde vaaz edilen ve toplumun hem zihinsel/bilişsel hem de duygusal formlarını etkileyen, çok boyutlu bağlamsal pratikler örnek verilebilir.

Mekânsal pratik ilk olarak maddi bir gerçeklik olan mekân ile ilgilidir. Binalar, yapılar, çalışma yeri, özel alan ve boş vakit alanlarını birbiriyle bağlayan yol ve ağları kapsar, dolayısıyla “ampirik olarak gözlemlenir” (Lefebvre, 2014: 410). Dünyanın sahip olduğu bin bir farklı toplumsal dokuları ve toplumsal kültürün gündelik yaşam pratiklerini kapsar. Daha sarıh bir açıklamayla, başkent Ankara’nın metropol ilçelerinden, Altındağ’ın Çinçin adıyla tabir edilen semtindeki nüfusun gündelik/ rutin yaşam pratikleri, mesken formları, komşuluk ilişkileri/ağları, sportif ve rekreasyon pratikleri, satın alma gücü ve kültürel ilişki, semtin adıyla müsemma olmuş çalgı türleri, müzik ve sosyal aktiviteler, aile içi pratik ve davranışsal roller tipik örneklerdendir. Lefebvre’nin (2014, s.68) ifadesiyle, modern zamanların mekânsal pratiği “banliyödeki bir toplu konutta oturan birinin gündelik hayatıyla tanımlanır”.

Mekân kavramına ilişkin tanım ve kategorileştirmeyi dikkatle işlemek ve anlamlandırmak gerekir. Çünkü toplumsal mekânı anlamlandırmaya yönelik bu üç mekân birbirinden hiçbir zaman ayrı görülmemeli, çünkü bu üçlü, süregelen bir etkileşim, karşılık ve çelişki içerisindedir. Buna karşın analitik kolaylık sağlamak ve kavramsal bir çerçeve belirlemek için bunlar ayrı ayrı tanımlanır, dolayısıyla nihai analiz bunları hep beraber analiz etmelidir, onların etkileşimi, karşılık ve diyalektik çelişkileri incelenmelidir (Ghulyan, 2017, s.25).

Mekân bilim olarak coğrafya, siyasal iktidarlar ya da olağan toplumsal gelişmelerle birlikte gündelik yaşam partilerinin gelişiminde örülen pratikler ve ilgili bağlamlar mekânı üretirler ki bu mekânsal form ve örüntüler de, tam olarak coğrafyanın kendisini oluşturur. O halde, otoriteryen bir yapı ekseninde vücut bulan ve toplumsal yaşama için pratikleri formüle eden güç, aynı zamanda mekânı üreten ve temsili mekânlara için formların dizayn edilmesinde de etkin olan güçtür.

2. OTORİTERLİĞİN İDEOLOJİSİ OLARAK FAŞİZM VE PROPAGANDA

Otorite (otoriterlik) ve ideoloji kavramlarına ilişkin bu kısa tanımlamalar ve bu kavramlara için mekânsal üretim formlarının kısa ve öz açıklamalarından sonra, faşizm kavramının hem etimolojik hem de coğrafya bilimi açısından ne tür önem ve bağıntılar içerdiğini açıklamak yararlı olacaktır.

Faşizm kavramı, İtalyanca *fascismo* veya Fransızca *fascisme* sözcüğünden gelmektedir. “İtalya’da Mussolini tarafından kurulan siyasi hareket” sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük ilk defa 1919 yılında İtalya’da kullanılmıştır. İtalyanca *fascio* “demet, sıkıca birbirine bağlı grup, çete” sözcüğünden (+ism) ekiyle türetilmiştir. İtalyanca sözcük Latince *fascis* “demet anlamında ve eski Roma’da otorite simgesi olarak taşınan çubuk demetine sarılı balta” (Şekil 1) sözcüğünden evrilmiştir (Nişanyan, 2019). Cambridge Dictionary’de (2019) ise, “ırkı ve ülkesiyle oldukça gurur duyulan, siyasal muhalefete izin verilmediği ve devleti kontrol eden çok güçlü bir lider odaklı politik sistem” olarak tanımlanmaktadır.

Faşizm adı, eski Roma’da birlikten güç doğduğunu simgeleyen ve İtalyanca’da *fascio* olarak bilinen bir baltaya bağlanmış çita demetinden gelmektedir (Borsella, 2007, s.35). Birbirine demet şeklinde bağlanmış çitalardan meydana gelen *fasces* (Lat. *hamle, hareket*) **İtalyanca ve İngilizcede de hâkimiyet simgesi olarak tanımlanır. Antik Romalılar için mutlak gücün ve iktidarın sembolü olarak kullanılmıştır.** Mussolini, sıradan ve güçsüz çitaların bir araya geldiğinde kırılmadığı fikrini çok sevmiş olacak ki, atalarının güç sembolü

olan baltasından esinlenerek, ideolojisinin “faşizm” adıyla yaydı. **Benito Mussolini**’nin dayattığı, “**otoriter devlet temelli, radikal, milliyetçi siyasal ideoloji**”yi anlatan bu kelime, “*fasces*” (*lat.*) adında **antik bir baltadan** gelmektedir.

Faşizm, bir ideoloji olarak İtalya’da, Benito Mussolini tarafından kuruldu. Yüksek disiplinli ve sadakat eksenli bir otoriter sistem olarak devlet rejimi olan faşizm, radikal ve milliyetçi eksenli muhtevaya sahip bir siyasal ideolojidir. İlkeleri ve öğretileri “*Faşizmin Doktrini*” adı altında Giovanni Gentile tarafından yazılmıştır. Benito Mussolini’nin kurucusu olduğu Ulusal Faşist Parti’nin İtalya’da iktidara gelmesinin ardından, faşizm; birçok milliyetçi ideolojiye ilham kaynağı haline gelmiştir. Benito Mussolini’nin sistemini örnek alarak doğan nasyonal sosyalizm (Nazizm) ve Falanjizm gibi akımlarla faşizm iyice güçlenen bir ideoloji olmuştur (Turner, 1975, s.162). Faşizmin en genel geçer tanımı, daha çok duygusal temelli (emre itaat etme ve inanma) bir ideoloji pratiği olarak, bilişsel derinlik ya da tasavvurdan ziyade, duygu eksenli bir inanç ve eylem pratiğine dayanır. Faşizm, içerikten çok bir biçimdir. Diğer ideolojilerde inancı sağlayan unsurların başında ideolojilerin tutarlılığı iken, bu, faşizmde duygulara hitap eden propaganda ve eylemdir” (Örs, 2010, s.484). Faşist ideolojiyi birçok biçimde tanımlamak mümkün olduğu gibi, kavramın farklı alanları nasıl şekillendirdiği de oldukça karmaşık görünmektedir. Örneğin; totaliter bir ideoloji olarak faşizm, baskılayıcı bir devlet biçimidir. Demokratik değerlerden uzak, duyguları ve ortak hafızayı baskılamaya çalışan faşist dikta yönetimler, bu istemlerini Althusser’in (2015) belirttiği üzere “Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA’lar)” nı kullanarak harekete geçirirler. Bu aygıtlar, iktidarın birçok biçiminde (eğitim, kültür, sanat, edebiyat, din/inanç, milli marşlar vb.) kendini göstermiş unsurlar olarak belirebilir.

Şekil 1: Faşizmin sembolü olan balta ve baltanın sapıyla düzenli bir şekilde -demet halinde- bir araya getirilerek oluşturulmuş çıtlar, siyasal gücü temsil etmektedir.

Totaliter yönetimler altında bulunan ülkelerde eğitim yapısı, hâkim olan ideolojiler çerçevesinde şekillenmektedir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı döneminde, Nazizm ideolojisinin hâkim olduğu Almanya’da Nazizm, komünizm ideolojisinin hâkim olduğu Rusya’da ise komünizm ideolojisi temelli eğitimler verilmiştir. Totaliter yönetimlerde her ne kadar ideoloji ekseninde dersler farklı şekillerde ortaya çıksa da, otokrasi tüm totaliter yönetimlerin eğitim yapısında yerini almaktadır. Otokrasi içinde, öğrenciden, öğretmenine karşı mutlak itaat, verilen komutlara eksiksiz riayet, sorgulamadan olanı olduğu gibi kabul, düzen, disiplin, tek tipleştirme gibi pek çok unsur beklenmektedir. Bunları yerine getirmeyen öğrenci okul yöneticileri tarafından şiddetle cezalandırılmaktadır (Erol, Cerrahoğlu ve Çakı, 2017). Örneğin Naziler eğitim sisteminde öğrencilere “*Alles für Deutschland (Her şey Almanya için)*” öğretisi üzerinden, bireyselliği değil, Nazizm ideoloji üzerinden birleşmeyi ve tümleşmeyi öğütledi. Böylelikle, eğitimdeki temel amaç kitle hareketini oluşturmak (Blackburn, 2012, s.116).

Bertrand Russell, “*İktidar*” kitabında totaliter biçimlerde devletin propaganda biçimlerini şöyle tanımlar: “Totaliter ülkelerde, Devlet biricik propagandacıdır” (Russell, 2014, s.135). Propaganda, çeşitli iletişim araçlarından yararlanarak, belirli ideolojilerin sistematik bir biçimde yayılmasını sağlamakta ve bireyleri bir düşünce sistemini kabul etmeye veya sistemin gerekliliklerini yerine getirmeye zorlamaktır (Bülbül, 2004, s.87). Mussolini’nin kurduğunu “*Popüler Kültür Bakanlığı*” ve Nazi Almanya’sında kurulan “*Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı*” gibi kurumlar faşizm propagandasının en bariz örnekleri arasında yer almaktadır. Günümüzde faşist uygulamaların pratikleri değişmiş olsa da farklı form ve eylemler üzerinden iktidarların kültürel faaliyetlerini yapılandırır ve sürdürmeye devam ederler.

Propaganda kavramının kökeni 17. yüzyıla dayanmaktadır. 1622 yılında Papa XV. Gregory, zamanın Avrupa’sında, kilise kurumunun durumunu yeniden düzenlemek ve özellikle dinler- mezhepler arası çatışmalara son vermek ve insanları Katolik kilisesi çatısı altında bir araya getirmek için, *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* kuruldu. Modern anlamı Katolik inancını denizaşırı ülkelere yaymak amacıyla 1622’de kurulan *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*” (*İnancı Yaymak Amaçlı Kutsal Cemiyet*) adlı teşkilatın adıdır. Bu kuruluş, Roma Katolik Kilisesinin resmi bir organı olarak, Katolik Kilisesinin inanç ve imanını yenedünyaya yaymanın yanı sıra, eski dünyada da Roma Kilisesinin din anlayışını pekiştirmek ve yeniden güçlendirmektir (Qualter, 1980, s.257). Bu amaçla, toplumun ve kitlelerin istenilen form ve ölçekte etki altına alınarak, istenilen sosyal, siyasal ve kültürel niteliklerin aktarılması ve bu bağlamda belirli bir inancın oluşturulmasıyla toplumsal kitlenin desteği elde edilmiş olur. Bu tür pratikler siyasal eksenli uygulamalardır ve özellikle kamusal düzlemde belirli bir desteğin elde edilmesini amaçlar. Dolayısıyla propagandanın temel amacı, insanların duygu

ve düşüncelerini etkileyerek, belirlenen (propagandacının istediği) ideolojik eksende toplanmalarını sağlamak ve bu kapsamda örülen siyasal ağ için birer düğüm oluşturmaktır. Böylelikle kitlelerin belirli bir ideolojik bakışa uygun şekilde yetiş(tiril)me ve hareket etme motivasyonları pratiğe geçirilmiş olur.

20. yüzyılın ilk yarısındaki İtalya ve Almanya başta olmak üzere, hemen hemen tüm faşist siyasal sistemlerde başvurulan en önemli aygıtların başında propaganda pratikleri gelmektedir. Propaganda kavramını “*çirkin*” bir kelime olarak niteleyen Wreford’a göre, propaganda “*ilgi çekici enformasyon ve kanaat yayma işlemidir.*” Yazara göre, propagandanın bundan fazla ya da eksik bir yanı bulunmamaktadır. Yayılmak istenen materyalin gerçek ya da yalan, olgusal ya da kanaat niteliğinde olması veya iyilik için ya da kötülük için yayılmak istenmiş olması bir fark yaratmamaktadır... Propagandanın “*ilgi çekici*” olması; yani, belirli bir fikrin veya kanaatin “*satışından*” bir takım kazançların elde edileceği umudunu uyandırmasıdır (Wreford, 1923, akt: Qualter, 1980). Propaganda, bilişsel özümseme ve düşünme kabiliyetlerinden ziyade, çoğunlukla hissiyata yönelik algı ve tutumların harekete geç(iril)mesine dayanmaktadır. Propaganda söylem ve diğer pratikleri üzerinden, “*biz*” ve “*öteki*” tanımlamaları üzerinden inşa edilen ve duygusal tepkilerle kolaylıkla harekete geçirilecek pratiklerden oluşmaktadır. Klasik anlamda propaganda üç başlıkta toplanmaktadır (Avcı, 2018):

Beyaz propaganda faaliyetleri; filmler, müzikler, törenler, karşılamalar, kitaplar, televizyon programları, haberler, radyolar, semboller, görsel simgeler ve spor müsabakaları gibi çeşitli alanlarda sıklıkla görülmektedir.

Gri propaganda; kaynağı resmi olarak belli ve görünür olmayan, bu nedenle kaynağın gizli tutulmaya çalışıldığı ve gerçek görünen kavramlarla dedikodu veya yalan tabir edilen kavramların flu bir şekilde aktarıldığı gri propagandanın doğruluğu kanıtlanamayacağı gibi yalan veya iftira olduğu da kesin değildir.

Kara propaganda ise, kaynağı resmi olarak belirsiz ve gizli olan, amacı hedef alınan tarafı karalamak olduğu için pejoratif anlamda küçümseyici, aşağılayıcı, kötüleyici ve yeric her türlü konuya kara propaganda içerisinde yer verilmektedir. Bu yüzden kaynakları bakımından propaganda çeşitleri içerisinde, en tehlikelisi ve en dikkat edilmesi gerekenidir.

3. İTALYA ÖRNEĞİ

Faşizmin siyasal bir eylem olarak hayata geçirildiği ve toplumsal yapıyı dönüştüren çeşitli pratiklerle yeni bir toplumsal yaşam formunun inşa edildiği ülkelerden biri de 20. yüzyıl İtalya’sıdır. Kavramın bu ülkede *-yapısal bir aparat olarak-* ortaya çıkması önemli bir ayrıntıdır. Elbette ki dünyadaki faşist uygulamaların, insanın yerküredeki varlığıyla başladığı da kabaca bilinen ve tasavvur edilebilen bir gerçektir. Öte yandan, siyasal bir rejim ve iktidarın yapısal bir aygıt olarak kullandığı dilin/söylemin hakikat olarak kamusal alanda kabul görmesi, toplumsal etki ve koşulların dönüşümüne dair önemli ipuçları barındırmaktadır çünkü burada bir kutsanmışlık ve adanmışlık vardır. Devlet önemlidir. İnsan hayatından bile değerlidir. Dolayısıyla her vatandaşın birincil amacı, devleti yaşatmak için birlik olmak, güçlenmek ve aynı zamanda devletin mukaddes gücü altında yaşamak olmalıdır. İtalyan filozof Giovanni Gentile’ye göre, birey ne olmak istiyorsa bunu hayata geçiren ve gerçekleştiren devlettir. Buna göre devlet tek özgür olandır, tek ahlaki olandır. Bu nedenle de toplumun ahlaksal özünü o meydana getirir. Vatandaşların devletin birer unsuru olduğunu savunan Gentile, vatandaşların ayrı ve özerk bir yapıya sahip olmadığını da belirtir (Macciocchi, 2000, s.84).

Devletin otorite anlamına geldiğini ve özgürlüğün otorite ile sağlanan bir denge olduğunu savunan Gentile’ye göre, faşizm, demokrasiden üstündür. Çünkü özgürlük sadece devlette var olabilir. Liberal siyaset içerisindeki özgürlük algılayışının, liberal ülkelerde devlete karşı aksiyon anlamına geldiğini savunur. Bu yüzden devletin ideallerinde birleşen bir nüfusun bu amaca varması ve artık kendi varlık problemleriyle ilgilenmesi için yeni bir zihniyet üretilmesinin gerekliliğini savunur. (London, 1947, s.146-147).

1932 yılında “*La dottrina del fascismo (a doctrine of fascism)*” adıyla İtalyan filozof Giovanni Gentile tarafından yazılan faşist deneme kitabıyla Mussolini iktidarının propagandası yapılmıştı. Gentile’ye göre Faşizm, Giuseppe Mazzini’nin de dile getirmiş olduğu gibi düşünce ve aksiyondur (Macit, 2013). Akıl ve siyasal düşüncenin tutarlı biçiminden ziyade duygular ve karizmatik biçimlerin ön plana çıkarıldığı bir ideoloji olarak faşizm, 20. yüzyılın ilk yarısında özellikle İtalya ve Almanya’da kendini göstermiştir. Kimileri tarafından modernite karşıtlığı olarak yorumlanan veya kapitalizmle güçlü ilişkileri olan bir ideoloji olarak nitelendirilen faşizm kimilerince siyasi düşüncelerden bağımsız olarak totaliter bir yönetim anlayışının devlet rejimi haline gelmesi olarak yorumlanmıştır.

Faşizm ülküsü “*üstünlük*” kavramı üzerinden boylanır ve toplumsal ölçekte geniş bir yaygınlık kazan(dır)ır. Özellikle ırkı ve ülkesiyle aşırı derecede övünen, gurur duyan, liderlik sultasının etkin olduğu ve hiçbir muhalif görüşe izin verilmediği bir siyasal sistem olarak faşizm, teritoryasını büyütme ve etki sahasını genişletme adına sürdürülen bir siyasal eylemdir. Büyük olmak, güçlü olmak, üstün olmak ve hükmetmek gibi temel kavramsal tanımlamalarla ifade edilebilir. Ratzel’in ifadesiyle, devlet, ya alan kazanıp gelişecek ya da beslenemediğinden zayıf düşecektir. Diğer bir ifadeyle Ratzel, devletin doğup, büyüdüğünü ve öldüğünü öne sürer. Ratzel’e göre, “ülke sınırları değişebilir ve genişleyebilir.” Bu görüş ile genişleme politikalarına jeopolitik dayanak oluşturmuştur. Devletlerin sahası, kültür ile genişler. Devletin kültürünün yayılması ve bir devlete mensup insanların başka sahalara yayılması, o devlete yeni sahaların ilave edilmesine zemin hazırlamaktadır. Milletlerin kültürünün genişlemesine paralel olarak sahası ve ülkesi genişler. Devletin saha kazanmasını sağlayan kültür unsurları içinde en önemlisi dildir. Dillerinin yayıldığı derecede milletlerin kültürü, bir bakıma diğer ülkelerde yayılma ve gelişme imkânı bulur (Sandıklı, 2011, s.6). Bu yayılma ve gelişme fikriyatı faşizmin ideal güç ve devlet hegemonyasıyla bütünleştiğinde, tehlikeli sonuçlar üretebilmekte, yayılmacılığı ve buna içkin çeşitli yaptırımların yaygınlaştırılmasıyla toplumsal bunalım ve çatışmalar kaçınılmaz bir hal alabilmektedir. Daha vahim olanı ise, politik liderlerin bu tür yayılmacı söylem ve pratikleri kamusal alanda bir “*var olma savaşı*” olarak ifade etmeleri ve kamuoyunu bu yönde kanalize ederek telkinde bulunmaları ciddi travmaların ortaya çıkış nedenlerindedir.

Örneğin, Akdeniz’den “Bizim Deniz” (Mare Nostrum) diye bahseden Mussolini, başbakan olduktan birkaç ay sonra Şubat 1923’te, İtalyan Senatosu’nda yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: “Şunu söylemek cesaretine sahip olmamız gerekir ki, İtalya bir tek denizde ebediyen kapanıp kalmaz, bu deniz Adriyatik olsa bile. Adriyatik’ten başka Akdeniz vardır” (Macartney ve Cremona’dan akt: Armaoğlu, 2010, s.219). Bu söylem, politik ve coğrafi açıdan şu anlamı içermektedir: Mussolini İtalya’sının amacı, Adriyatik denizinin dışına yayılarak ve hatta daha çok büyüyerek geniş alanlara hükmetmek (fethetmek değil), güçlü olduğunu merkezden (mevcut İtalyan topraklarından) başlayarak, tüm bölgesel ve küresel güçlere göstermek ve Roma imparatorluğunu canlandırma hayalini gerçekleştirmektir. Üstün ırk ve başarılı lider olarak güç bizde! demektir.

İtalyan Faşizmi, “*Duçe Mussolini*” (lider Mussolini) kültürüne dayanan, saldırgan milliyetçiliği içeren totaliter ve popülist tarzda bir yönetim biçimidir... Anti-entelektüel ve şiddet içeren bir söyleme sahip olan İtalyan Faşizmi, akıldan ziyade, inanç ve duygulara hitap etmekte ve eyleme dayanmaktadır, ayrıca mitleri, sembolleri, ritüelleri, marş ve sloganları yoğun bir şekilde kullanmakta böylece iç tutarlılığı zayıf bir ideoloji de olsa kitleleri mobilize ederek kendisine çekebilmektedir (Çelikçi ve Kakışım, 2013, s.95). Tam da bu tür siyasal propaganda araçlarının etkin ve ciddi ölçüde temsili mekân ve mekân temsilleri olarak çeşitli üretimlere alan açması, coğrafyanın temel ilgi alanlarından.

Tüm otokratik rejimlerde hayata geçirilen pratikler benze nitelikler gösterir. Kamu üzerinde belirli bir baskı kurmak, hedeflenen bir ideolojik bağlamın tüm örüntülerine ilişkin aparatları devreye sokarak kitleleri belirli bir ideoloji ekseninde yönlendirmek ve bu bağlam üzerinden iktidarını sürekli kılmaktır. Bu otokratik sistemin ürettiği korku, sessizlik ve yeknesaklık durumu “huzur atmosferi” olarak lanse edilmekte ve pazarlanmaktadır. Oysa baskı, tehdit ve korkudan sindirilmiş bir kamusalığın bir manzarasıdır görünen. Bu tür baskı sistemlerinde çok sesliliğe inanılmamakta ve dolayısıyla demokrasi kavramına hemen hemen hiç inanılmamaktadır. Çünkü bu otoriter rejimlerde çoksesliliğin, toplumda farklı itiraz ve ayrık seslerin doğması ve daha da önemlisi baş edilemez bir toplumsal kaos ve anarşizmin doğmasına alan açacağı düşünülmektedir. Faşizmin etkin olduğu toplumlarda “birlik” kavramının nüvesini çoğunla din, mezhep, etnisite ya da ırk mefhumları yer almaktadır. Örneğin Protestan ağırlıklı Almanya’da anti-klerikal (din erkçilik karşıtı) ve ırkçı pratiklere daha fazla önem veren Katolik İtalya’da ise dine hürmetkâr bir tavır takınmıştır. Faşist rejimin etkinliği, entelektüel sığınağa ve manipülasyona dayanmasından gelmektedir. Ayrıca, faşist rejim, iktidarı elinde tutabilmek için halk üzerinde hayatın her alanında tahakküm uygulamakta ve bu süreçte iç ve dış sermaye çevreleriyle simbiyotik bir ilişki içinde bulunmaktadır (Çelikçi ve Kakışım, 2013, s.95). Diğer taraftan, iki rejim arasında birtakım farklar da yok değildir. Öncelikle, ırkçılık düşüncesi İtalya Faşizm’inde Alman Nazizm’ine göre daha zayıftır. Hitler’in ırk devleti anlayışı ve kan unsuruna dayalı olarak güttüğü ırkçı politikalar yerine İtalya’da kültüre dayalı bir milliyetçilik söz konusu olmuş, bu anlamda dil ve tarih birliği gibi konulara vurgu yapılmıştır (Örs, 2010, s.508).

4. ALMANYA ÖRNEĞİ

Almanya, 19. ve 20. yüzyılın hem siyasal hem de askeri güçlerinden biriydi. Bu minvalde her iki dünya savaşının da (1914-18 ve 1939-1945) en önemli ve en etkin devletlerindendi. Hem Avrupa eksenli (özellikle Almanya, Büyük Britanya, Fransa ve İtalya) bir güç ve teritoryal paylaşım mücadelesi hem de kıta ötesi yayılmacılığın sınırlarına içkin paylaşımların yeniden ikame edilmesi adına büyük

güçler arasında çıkan cihan savaşlarında Almanya önemli bir güç sembolüydü. Birinci dünya savaşından yenilgiyle ayrılan Almanya'nın yeniden ayağa kalması için, 1921'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*) genel başkanı olan Adolf Hitler, 1933 ile 1945 yılları arasında partisini iktidara taşıdı. Kısacası Nazi Partisi (NSDAP) olarak bilinen bu siyasal hareketin en etkin sloganları; *Ein Volk, ein Reich, ein Führer* (*Tek halk, tek devlet, tek lider*), *Sieg heil!* (*Zafere selam!*) ve *Heil Hitler!* (*Hitler'e selam!*) olarak ünlenmişti (National Sosyalist Alman İşçi Partisi, 2012).

Nasyonal sosyalistlere göre, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu birinci Reich, Otto von Bismarck'ın 1871'den 1919'a kadar devam eden Alman İmparatorluğu ise ikinci Reich idi (Armaoğlu, 2010, s. 240). Adolf Hitler'in iktidar olduğu 1933-1945 dönemi ise üçüncü Reich dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde, Almanya özellikle Avrupa ve Rusya cepheleri üzerinden geniş bir teritoryal alan oluşturarak üçüncü Reich dönemine yakışır bir siyasal başarı inşa etmek istemekteydi.

Özellikle 19. yüzyıldan başlayarak batı dünyasında başlayan uluslaşma ve milliyetçilik akımlarının yanı sıra, imparatorluk serüvenine devam etmek ve yayılmak isteyen büyük güçler (özellikle yukarıda belirtilen ülkeler başta olmak üzere) arasındaki mücadeleler için de öncelikle ulusal ölçekte bir siyasal birliktelik ve buna içkin bir ideolojinin harekete geçirilmesi gerekiyordu. Böylelikle yekpare bir ulus ve dış dünyaya karşı caydırıcı bir güç olarak, yoğun bir siyasal, ekonomik, kültürel ve askeri yapılanmalara hız verilmişti. Tüm bu gelişmelere paralel hem içerde hem de dışarda, kendi siyasal pratiklerinin müspet ve gerekliliklerinin yanı sıra kamuoyundaki rızayı da gerçekleştirmek gerekiyordu. İşte bu dönemdeki iktidarların en büyük aygıtlarından biri olarak *propaganda* faaliyetleri devreye girmekte ve adeta siyasal rejimin pratikleri kültürleştirilerek kamuoyuna aktarılıyordu. İktidarların hem iç hem de dış kamuoyuna ilişkin gerçekleştirdiği *propagandalar*; kamusal alanda genişçe karşılık buluyor ve siyasal iktidarların politik zeminine önemli katkılar sağlıyordu. İşte Joseph Goebbels de Almanya'nın (üçüncü Reich döneminin) propaganda bakanı olarak (tıpkı İtalya'da olduğu gibi), bu amaç ve hedeflere ulaşmak için Hitler tarafından görevlendirilmiş bir politikacıydı.

Adolf Hitler dönemi Almanya'sında, Joseph Goebbels önderliğindeki Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığının (Reichs ministerium für Volksaufklärung und Propaganda) temel amacı öncelikle bütün haber kaynaklarını kontrol altında tutarak kendi halkının dış güçlerden etkilenmemesi için iç propaganda faaliyetleri yürütmektir. Örneğin "Alman Haber Filmleri (Die Deutsche Wochenschau)" ismi ile haber şirketleri tek çatı altında haftalık kısa belgesel filmler şeklinde propaganda faaliyetlerini yürütürken, basın-yayın yoluyla ise *Halkın Gözcüsü* (Vökischer Beobachter) gazetesi nasyonal sosyalistler adına propaganda faaliyetlerini yürütmüştür (Avcı, 2018, s.91).

Goebbels, propaganda uygulama ve düşünceleri açısından dünya propaganda tarihine adını yazdırmıştır. Goebbels, propaganda kapsamında uydurulacak yalanların yalanlanamayacağı durumlarda yararlı olacağını belirtmiştir. Örneğin, İngilizler ve Amerikalılar tarafından işgal edilen yerlerdeki İtalyanları, Almanya'ya çekmek için radyo vasıtasıyla "İngiliz ve Amerikalıların bölgede bulunan askerlik çağındaki İtalyanları zorunlu olarak askere alacağı" propagandasını yaparak kandırmaya çalışmıştır (Doob, 1968, s.348). Milattan önce yazılan "Savaş Sanatı" isimli kitapta Sun Tzu'nun, askeri taktikler üzerine bahsettiği; "hasım olunan ülkeler içerisinde iyi olan şeyleri gözden düşürünüz. Onların liderlerinin başarılarını küçük göstererek şöhretlerine gölge düşürünüz. Böylece kendi halkının liderlerini hor görmesini sağlayınız. Adi ve aşağılık kişilerin işbirliğinden yararlanınız. Düşman halkın kendi içerisinde olan uyuşmazlık ve kavgalarını yayınız. Onların geleneklerini gülünç hale getiriniz" tanımlamalarıyla rakip devlete/ düşmana yönelik propagandanın ara formüllerini inceliyle aktarmıştır (Kalelioğlu, 2018, s. 5).

Türkiye'yle ilişkileri bağlamında da benzer amaç ve pratikler gerçekleşmiştir. Örneğin Albert Stonvald isimli emekli bir Alman Binbaşı, Almanya'dan gelen kitap, gazete, dergi ve kitapçıklarla 1938 yılında İstanbul'da "*Alman Kitabı 102 Propaganda Çeşitleri Okuma Yeri*" isimli bir kütüphane açmıştır. Aynı dönemde İstanbul İstiklal Caddesi'nde, Erih Kalis isimli bir kişi ise, "Kalis Kütüphanesi"ni işletmiştir. Aslında, kütüphane sahiplerinin Nazi Partisi mensubu oldukları ve kütüphanelerin Alman Konsolosluğunun desteklediği ve hedef kitlelere yönelik kendi kültürel propagandalarını yaymak oldukları belirlenmiştir (Yılmaz, 2007, s.699-700). Benzer şekilde, Alman dilini ve kültürünün tanıtımı ve yayılması için hizmet veren "*Goethe Enstitüsü* (Goethe-Institut)", dünya çapında faaliyetler yürütmektedir. Bu kapsamda Enstitü (Tezcan, 2007, s.223-224), yaygın ağı ile uluslararası etkinlik ve bilimsel çalışmalar düzenlemektedir. Örneğin, yaptığı etkinliklerle kültürlerarası farklılıkların bilimsel anlayışlara yansması ve sistematik bir bilimsel söylemin geliştirilmesine yönelik çalışmaları organize etmekte, çeşitli sertifika programları ile mesleki yönelimlere önem vermekte ve Almanya ile olan kültürlerarası ilişkileri geliştirmektedir (Sunar, 2008, s.232). Ayrıca, uluslararası yükseköğretim ve akademik destek faaliyetleri yürüten "Alman Akademik Değişim Servisi -Deutscher Akademischer Austausch dienst (DAAD)" ve birçok dilde yayın yapan uluslararası medya kuruluşu olarak "Deutsche Welle (DW)" de Almanya adına kültürel propaganda faaliyetleri yürüten etkin kuruluşlardandı.

Kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği alanlar içinde üç önemli başlık (özellikle sinema, basın ve radyo), Alman faşizminin mekânsal yayılımını ve toplumsal inşaya ilişkin temsiller açısından önem arz etmektedir. Goebbels, bu yeni girişimde endüstriye ilişkin işbirliği çağrısında bulunarak, bu yeni inançla ‘yeni bir ahlaki değer ortaya çıkacağını’ söyledi ve diğer alanlarda olduğu gibi Alman filmlerinde de dünyaya öncülük etmesi gerektiğini belirtti (Welch, 2002, s. 52). Günümüzde, özellikle 20. ve 21. YY Amerikan film endüstrisinin (Hollywood) dünya ölçeğinde yarattığı çok boyutlu siyasal, sosyal, kültürel, psikososyal ve ekonomik yayılım etkisi de iyi organize edilmiş bir propagandanın aygıtı olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, 20. YY Almanya’ında da, sinema-film propagandası, Goebbels’in özel ilgisiydi çünkü sinemanın, eylemleri olmasa da insanların düşüncelerini ve inançlarını etkileme gücüne inanıyordu (Welch, 2002, s.48).

Halkı Aydınlatma ve Propaganda bakanı Goebbels 15 Mart 1933 tarihli basına yaptığı konuşmada basına, hükümetin halkı istediği yönde etkilemek istediği bir piyano olarak söz etmişti (Welch, 2002, s. 44). Burada kastedilen, kamusal alanın ve kamuoyunun istenildiği şekilde etkileme ve yönlendirme yöntem ve tekniklerinin analogik yaklaşımlarıydı. Ulusal basına için bu tür uygulamalar, üçüncü Reich döneminde oldukça etkili oldu. Naziler iktidara geldiğinde, çeşitli siyasi yönelimleri yansıtan yaklaşık 4.700 günlük gazete vardı. Nazi Partisi, tüm Alman gazeteleri ve süreli yayınlarının yüzde 3’ünden daha azını kontrol ederken, 1944’te ise, kalan 977 gazetenin yüzde 82’si Parti’nin kontrolü altındaydı. 1933 ve 1938 arasında, toplamda 10.000 süreli yayın ve dergi, genel olarak Ulusal Sosyalizmin temel entelektüelleşmesini simgeleyen bir düşünüş olarak 5.000’e düşürüldü (Welch, 2002, s.47). Böylelikle, Nazi partisinin denetiminden geçemeyen, istenilen tür ve düzeyde yayınlar üretemeyen süreli yayın ve dergilerin kapatılması aynı zamanda tek tipleştirilen ve Nazi partisinin direktiflerinden sapmayan bir aparatın üretimi anlamına gelmekteydi. Bu pratikler aracılığıyla toplumun bilişsel ve duyuşsal yönelimleri belirli bir ideolojik eksene göre inşa edilerek bir *hâkimiyet (fasces)* formu oluşturulmaktadır. Bu tür bir *hakimiyet (faşizm)* formu altında gelişen bu üretim ve gündelik pratikler mekâna için farklılıkları ve dolayısıyla coğrafyanın kapsam ve ilgi alanını refere etmektedir.

5. SONUÇ YERİNE

Otoriteren rejimlerin en başat özelliği toplumu, tümleşik bir teklük ve yeknesaklık üzerinden görmeleri ve buna için olarak gösterdiği kararlı çabalarıdır. Bu teklüğü vazgeçilmez bir zorunluluk olarak görür ve buna uygun [bir] siyasal gömleği toplumun tamamına giydirmeye çalışır. Bu bağlamda, toplumun geleneğini, inancını, giyim ve kuşamını veya toplumun mevsimsel moda trendlerini de [doğru] bilenler, bu ideolojinin kültleştirilen liderleridir. Burada asıl olan kültleştirilen liderin yüklendiği de paternalist bağdır. İdeolojik olarak topluma sunduğu ve toplumdaki gerçekleştirmesini istediği her şeyin toplumun yararına olduğu türünden bir düşünceyi(!) topluma aktarması ve toplumu buna inandırmasıdır. Mitler, destanlar, hikâyeler, edebi ürünler, çeşitli sembol ve simgeleşen motifler yaratılır ve toplumun bu bağlam üzerinden inşa edilmesi hususunda büyük çabalar sarf edilir. Hitler Almanya’ındaki pratikler de olduğu gibi, partinin orijinalliği entelektüel teçhizatında değil, başkalarının temsil ettiği fikirler için propaganda yaptığı ve savaştığı şekilde oluşuyordu. Partinin dinamikleri, geçit törenleri, pankartların tören kutsamaları, Sturm Abteilungen’in (Nazi partisinin paramiliter gücü- fırtına birliklerinin) yürüyen sütunları, uniformalar, gruplar, kitlelerin hayal gücünü yakalayanlardı (Broszat, 1966, s.62). Otoriteren faşizmi üretir. Faşizm ise korku veya çeşitli güç pratikleriyle sürdürülür. Bu korku ve güç kullanma pratiklerinin dayanağı ise genellikle “*yok olmak*”, “*bölünmek*”, “*dış güçler ve düşmanlar*” türünden söylemlerle kamuoyunu kendi ideolojik emellerine yönlendirir. İkincisi ise, yine kamuoyuna yönelik olarak, iddia ettikleri söylemlerle “*üstün ırk*”, “*yüce kavim*”, “*eşsiz vatana sahip*”, “*tek gerçek din ve mezhep*” sahibi oldukları vb. ulvi söylemlerle kamuoyunun zihninde etkin yer edinmekte ve önemli ölçüde bilişsel yönlendirmede başarı sağlanmaktadır. Tıpkı Mussolini’nin hem İtalya’nın içinde bulunduğu sorunları çözme vaatleri hem de Roma İmparatorluğu’nun güçlü dönemlerine atıfta bulunarak, 1871’de ulusal birliğini sağladığı zamandan beri üst düzey Avrupa devletlerinden biri sayılmak arzusunda olan İtalyan halkının milliyetçi hislerine ustaca hitap ediyordu (Sander, 2004, s.25). Nazi partisinin *Fırtına Birlikleri* gibi, Benito Mussolini faşizminin *Kara Gömleklileri (Squadristi)* olarak adlandırılan paramiliter örgütü de siyasal muhaliflere ve özellikle komünist gruplarla ve greve giden işçilerle karşı (Mann, 2004, s. 95), rejimin politik direktiflerine uygun şekilde eylemler gerçekleştirmeleri tipik örneklerdendir. Bu pratikler, hem Hitler Almanya’ında hem de Mussolini İtalya’ında özgürce düşünmek ve hareket etmek yerine, faşist sistemin aparatı olarak birleşerek, “*bir olmak ve güçlü olmak*” türü telkinlerle tüm toplumu konsolide etmek, farklılıkları törpülemek ve ideolojiye uygun yeknesak bir siyasal kültür tipolojisi üretmektir.

Otoriteren faşist sistemlerde, halkın düşünmesine gerek duyulmamaktadır. Lider sultasının talimatları tüm kamuoyunun her tür yaşamsal pratikleri için uygun ve yeterli görülmektedir! Dünya düzdür ve dönmüyor dense de doğrudur! Çünkü otoriteren ideolojiye için bu tür tanımlamalar toplum için en doğru ve en ideal olanıdır! Yaşamsal gereklilikler için her tür bilinç ve bilişsel formlar özenle yoğrulmuş ve toplum için en uygun olan pratikler, yalnızca otoriterliğin uzağı görebilme kabiliyetiyle mümkündür! Toplumsal yaşam pratiklerinin her tür form ve sınırlılıklarını belirleyen bu “üstün bilinçtir” ve yalnızca otoriteren ideolojinin pratiklerinde özenle

belirtilmektedir. Bu minval üzerinden inşa edilen meskenlerin, inançsal ve dini mabetlerin mimari stillerinin, kültleştirilen ve toplumsal hafızalara kazı(ttırı)lan renkler, semboller, destanlar ve mitlerle donatılan gündelik yaşamlar artık otoriteryen pratiklerin bir tezahürü olarak, mekânın yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu üretimler üzerinden inşa edilen ekonomik ve siyasal ilişkiler de yaşamın organize edilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Tüm bu pratiklerde, toplumun sosyal ve kültürel dokularını işleyen tüm üretimler iktidarın (devletin) birer ideolojik aygıtı (Althusser, 2015) işlevi görürler. Basın, medya, sinema, eğitim vb. tüm yapılar, otoriteryen ideolojinin talimat ve yönelimlerine göre pozisyon alır ya da görevlendirirler. Oluşturulan tüm bu yapılar üzerinden, hem toplumsal ayrışma ve kutuplaştırma formlarının gelişimine içkin olarak tasarlanan bir siyasanın hem de bu formlar üzerinden üretilen bir kültürel yapı ve gündelik yaşama dair ekonomik üretim mekanizmalarının oluşumu inşa edilir. Böylelikle, yaşamsal pratiklerin tüm alanlarına ilişkin üretimlerin hayata geçirilmesiyle, yapısal sisteme süreklilik kazandırılır. Örneğin, yürütülen ekonomik modelde kazanan bu yapının tasarımına hizmet eden, sistemin belirgin çarklarıdır, ya da bu çarkların dışlısı konumunda olan organik birimlerdir. Yapı, belirgin stok ve gruplara göre gerekli yasal düzenlemeleri yapar ve kamunun bu düzenlemelere harfîyen uyulmasını salık verir. Kazanan belirli bir zümre ve grup olur ki buna da “millî”, “yerli” ya da “biz” tanımlamaları üzerinden piar yapılır ve topluma yutturulmaya çalışılır. Benzer şekilde eğitim politikaları da bu düzene hizmet edecek şekilde hizmet verir. Eğitim müfredatları buna göre dizayn edildiğinden farklı düşünce beyanında bulunmak ya da eleştirel bilim anlayışına ilişkin bağlam ve üretimlere yönelmek neredeyse olanaksızdır.

Üretilen bu mekânların farklı ilgi ve alanlara göre temsillerinin ve yaşamsal pratiklerinin ne tür anlam, deneyim ve ilişkisel bağlamlara alan açtığı ise, mekân bilim olarak coğrafyanın ilgi odağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, otoriteryen ideolojilerin gündelik yaşam pratiklerinde faşizmin formüle ettiği bilişsel, duyuşsal ve hatta kinetikselliğin neden olduğu her tür eylemin bağlam ve örüntüsü diyalektik ya da dikotomik üretimlere alan açarak çeşitli gelişmelere alan açmaktadır. Toplumsal yaşama dair her pratik bu otoriteryen siyasaya hizmet amaçlı bir üretim aracı görevi görür. Askeri ve militarist coğrafyalar bu pratiklerin nüvesini oluşturur. Temel bağlam hükmetmek ve belirgin bir güç dayatımı üzerinden toplumun yaşamsal pratiklerini inşa etmek ve yönetmektir. Örneğin, tatil kavramının (resmî, dini veya folklorik olarak hafızalara kazınan) künyesini inşa eden, buna ilişkin kutlama ve programlar organize eden, bu dönemlere ilişkin kahramanlık, giyim, kuşam, edebi ve sanatsal üretimleri adeta kültleştirilen ve ruhani anlamlar yüklenmesi mekânsal pratik ve temsilleri açısından coğrafyanın tam da kapsam ve ilgi alanını oluşturmaktadır. İşte tüm bu mekânsal üretimlerin gündelik yaşam pratikleri ve temsillere ilişkin gelişmeler, bağlamlar ve örüntüler, mekân bilimi olarak coğrafyanın tematik kapsamı içinde yer almaktadır. Böylelikle, faşist otoriteryen sistemler, coğrafyanın kapsam ve tematik alana içkin örüntülerini belirleyen siyasal mekanizmaları üreten yapılar olarak yaşamın tüm alanlarında tezahür etmeye devam eder, toplumsal adalet ve birlikte yaşam becerisinin tedavüle girdiği demlere kadar, kısacası devrim oluncaya kadar!

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Avcı, Ö. (2018). Propaganda çeşitleri. M. Karaca ve C. Çakı (Ed.), *İletişim ve propaganda* kitabı içinde (s.75-114). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Blackburn, G. W. (2012). *Education in the third reich: Race and history in nazi textbooks*. SUNY Press.
- Broszat, M. (1966). *German national socialism 1919-1945* (20th Century series, No: 1). Santa Barbara, Calif.: Clio Press.
- Bülbül, A.R. (2004). *Halka ilişkiler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Cambridge Dictionary. (2019). Fascism <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fascism> adresinden (11.05.2019) alındı.
- Cevizci, A. (1997). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Çelikçi, A.S. ve Kakışım, C. (2013). İtalyan faşizmi ve tarihsel gelişimi. *Anemon- Muş Alparşlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(2),83-99.
- Doob, L.W. (1968). "Goebbels'in propaganda ilkeleri". (Çev. Ü. Oskay), *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 23(3), 337-366.
- Erol, E. G., Cerrahoğlu, N. ve Çakı, C. (2017). Hitler dönemi eğitim yapısındaki otokrasinin eleştirisi: die welle filmi üzerine göstergebilimsel inceleme. *IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Ordu, s. 1234-1249.
- Gel'man, V. (2015). *Authoritarian russia: Analyzing post-soviet regime change*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin mekân kuramının yapısal ve kavramsal çerçevesine dair bir okuma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. 26 (3),1-29.
- Gutek, G. (2001). *Eğitime ideolojik ve felsefi yaklaşımlar*. (Çev. N. Kaya), Ankara: Ütopya.
- Kalelioğlu, O. (2018). *İşte gerçek psikolojik harp ve kumpasların içyüzü*. Ankara: Hipokrat Kitabevi.
- Lapierre, J.W. (1981). "İdeoloji nedir?", *ilimler ve ideolojiler*, Derleyen: F. Arslan. Ankara: Ümran Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*, (2.bs.) (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- London, K. (1947). *Backgrounds of conflict ideas and forms in world politics*. New York: The Macmillan Company.
- Macciocchi, M-A. (2000). *Faşizmin analizi*. (Çev. C. Süreya), İstanbul: Payel Yayınları.
- Macit, M. H. (2013). Faşizmin resmi düşünürü: Giovanni Gentile. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 55-64.
- Mann, M. (2004). *Fascists*. New York: Cambridge University Press.
- National Sosyalist Alman İşçi Partisi. (2012). Nazizim. <https://nazizm.wordpress.com/2012/12/05/nasyonal-sosyalist-alman-isci-partisi/> adresinden (11.06.2019) alındı.
- Nişanyan Sözlük. (2019). Faşizm. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=fa%C5%9Fizm> adresinden (11.05.2019) alındı.
- Örs, H. B. (2010). Faşizm: Modernitenin karanlık yüzü. H. B. Örs (Ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* kitabı içinde. (s. 477-514). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Qualter, T. H. (1980). Propaganda teorisi ve propagandanın gelişimi (Çev. Ü. Oskay). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(01), 255-307.
- Russell, B. (2014). İktidar. (Çev. M. Ergin), İstanbul: Cem yayınevi.
- Sander, O. (2004). *Siyasi tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, A. (2011). *Jeopolitik ve türkiye: Riskler ve fırsatlar*, BİLGESAM Yayınları, Rapor no:27, İstanbul.
- Seyaz, A. (2018). Bir melez rejim örneği olarak rekabetçi otoriteryanizm. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(3), 190-204.
- Soja, E. (1999). Thirdspace: Expanding the scope of the geographical imagination. Massey D., Allen J., Sarre P. (Ed.), *Human Geography Today* içinde (s. 260-278). Cambridge: Polity Press.
- Sunar, Ş. (2008). Wie kann man vom deutschen leben?. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (20), 231-232.
- TDK Sözlüğü. (2019). <http://sozluk.gov.tr/> adresinden (21.08.2019) tarihinde alındı.
- Tezcan, E. (2007). Arbeit mit wissenschaftlichen texten. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (19), 223-226.
- Turner, H. (1975). *Reappraisals of fascism*. New York: New Viewpoints.
- Welch, D. (2002). *The third reich. politics and propaganda* (2nd. ed.). London: Roudledge.